
4. Interpretačná kompetencia

V súvislosti s interpretáciou textu sa translatológovia zamýšľajú nad analyticko-interpretačnou kompetenciou alebo nad interpretačnou kompetenciou. V prvom rade považujeme za dôležité upozorniť na to, že ak sme v predchádzajúcej kapitole hovorili o jazykovej alebo o lingvistickej kompetencii a z terminologického hľadiska sme ich považovali za synonymické označenia tej istej prekladateľskej zručnosti, v prípade analyticko-interpretačnej kompetencie alebo interpretačnej kompetencie tomu tak nie je. Dôvodom je nutnosť odlíšiť analýzu od interpretácie. Ak uvažujeme o *analýze* textu a o schopnosti prekladateľa urobiť si v prípravnej fáze prekladu jeho rozbor a pripraviť sa tým na realizáciu transferu, treba si uvedomiť, že ide v prvom rade o racionálnu analýzu textu, jeho posúdenie z hľadiska problémov týkajúcich sa prekladu, rozhodovanie sa pre prekladateľské stratégie, výber koncepcie prekladu a pod., nie o umelecké posúdenie textu na úrovni jeho estetickej povahy alebo zhodnotenia textu podľa toho, aké umelecké zážitky sprostredkoval prekladateľovi ako prvému čitateľovi textu v origináli. Interpretácii sa budeme venovať podrobne, no len pre doplnenie krátkeho porovnania oboch pojmov uvádzame stručnú Popovičovú víziu *interpretácie*, o ktorej tvrdí, že je projekciou individuálneho vzťahu k textu a podľa špecifických cieľov a funkcií rozlišuje niekoľko typov interpretácie (1983, s. 158). Analyticko-interpretačnú kompetenciu, teda takú, ktorá pokrýva schopnosť prekladateľa pripraviť sa na proces prekladu a v jeho prípravnej fáze vykonať textový rozbor a zároveň pochopiť ideový odkaz diela v celej zložitosti interpretačného procesu, vymedzuje napr. český translatológ Z. Fišer¹⁹ (2009, s. 30).

¹⁹ „Za základní kompetence překladatele považují jeho jazykovou kompetenci ve výchozím i cílovém jazyce, dále analyticko-interpretační kompetenci a především textotvornou kompetenci. Pod nimi si velmi jednoduše řečeno představujeme, že překladatel je schopen porozumět sémantickému sdělení výchozího textu tak, aby jej

S kompetenciou jazykovou, ktorej sme sa venovali v predchádzajúcej kapitole, je úzko spätá interpretačná kompetencia. Interpretačná fáza prekladu je jednou zo základných a zásadných fáz, ktoré dohromady predstavujú celý prekladový proces. Svedčí o tom nielen primárna logická skutočnosť, že bez interpretácie textu nemožno preklad realizovať, ale aj veľké množstvo štúdií, v ktorých sa teoretici prekladu, prekladatelia alebo ďalší odborníci podieľajúci sa na hodnotení a kritike prekladu, venujú práve problematike interpretácie textu. Štúdie alebo kapitoly venované interpretácii textu pritom nemusia priamo narábať s terminológiou označujúcou schopnosť prekladateľa adekvátne interpretovať text ako *interpretačnú kompetenciu*, no významu interpretácie a schopnosti prekladateľa analyzovať a interpretovať text sa venuje nespočetné množstvo translatologických štúdií v zahraničí i v domácom prostredí ako jednému z fundamentálnych problémov prekladu. Opäť spomeňme len niektoré z pojmov viažucich sa ku kategórii interpretácie v preklade: *stylistická interpretácia, preinterpretovanie v preklade* (A. Popovič, 1975), *interpretácia predlohy* (J. Levý, 1983), *adekvátna interpretácia, paralelná interpretácia* (M. Hrdlička ml., 1989) alebo *prekladová interpretácia* (B. Hochel, 1990).

Prekladateľova schopnosť interpretovať text je nevyhnutnou z dôvodu jeho špecifickej pozície. Je príjemcom textu v origináli a zároveň tvorcom textu pre príjemcu v cieľovej kultúre. Otázka interpretácie textu a jeho následného prekladu je preto právom v translatológii jednou z kľúčových tém a už tradične sa jej vyčleňuje osobitná pozornosť. Či už fázy prekladu delíme na dve alebo tri²⁰ či viaceré, interpretácia musí byť nevyhnutnou súčasťou takéhoto procesu, a to bez ohľadu na to, či je vo vymedzení fáz prekladového procesu explicitne spomenutá. J. Vilikovský o prekladovom procese tvrdí, že „sa skladá z troch fáz: recepcia a **interpretácia**; formovanie koncepcie; reprodukcia“ (1984, s. 96). Ako ilustráciu uvedieme aj delenie procesu prekladu podľa toho, ako ho chápe J. Levý. Ten interpretačnú fázu uvádza ako celkom samostatnú fázu prekladania. Ak prijmeme za východisko tézu J. Levého, že predloha je pre prekladateľa materiálom, ktorý má umelecky spracovať, potom možno požiadavky na preklad zhrnúť do troch bodov: 1. pochopenie predlohy, 2. **interpretácia predlohy**, 3. preštylizovanie predlohy (1998, s. 53).

mohl bez sémantických chýb a nedostatkov tlumočiť ako funkčne adekvátni sdělení v textu cílovém (Fišer, 2009, s. 30).

²⁰ Proces prekladu sa v translatológii zväčša delí do dvoch ústredných fáz: prvou je recepcná fáza a druhou je tvorivá fáza; často sa na deskripciu prekladového procesu používa i dvojica termínov *recepcia – produkcia*. Toto základné delenie viacerí translatológovia kompletizujú, rozširujú alebo uvedené dve fázy delia na ďalšie subfázy. Upozorňuje na to napr. J. Vilikovský, ktorý tvrdí, že dvojfázové „dualistické delenie by zodpovedalo medzi postojom aktívnym a pasívnym, medzi analýzou a syntézou (1984, s. 95).

Uvažovanie o interpretácii v preklade a o interpretačnej kompetencii začneme komplexným pohľadom A. Popoviča, ktorý jej venuje samostatný priestor v knižnej publikácii *Interpretácia umeleckého textu* (1981), kde okrem iného uvádza typológiu interpretácie na základe viacerých možných kritérií. Podľa autora sa model komplexnej interpretácie nikdy nerealizuje úplne. Udáva však všetky jej možnosti, ktoré zachytávajú súvislosti s literárnym textom. A. Popovič kategorizuje nasledujúce typy interpretácií (in: Nosková, 2014, s. 15–16):

1. Druhy interpretácií podľa typu príjemcu:

- literárnovedná: literárnoteoretická, literárnohistorická, literárnokritická,
- prekladateľská,
- literárno-výchovná,
- literárno-vzdelávacia,
- literárno-múzejná,
- čitateľská.

2. Druhy interpretácií podľa charakteru medzitextového nadväzovania:

- afirmatívny typ interpretácie: súhlasná, podobná interpretácia. Vo vzťahu k prototextu nemá interpretácia odlišné alebo polemické modelovanie.
- kontroverzný typ interpretácie: nesúhlasná, odmietavá alebo kritizujúca interpretácia. Vo vzťahu k prototextu má odlišné hodnotové závery. Príkladom môže byť literárna kritika.

3. Druhy interpretácií podľa intenzity vplyvu interdisciplinárneho charakteru, napr.:

- estetická,
- psychologická,
- psycholingvistická,
- sociologická,
- sociolingvistická,
- filozofická.

4. Druhy interpretácií podľa charakteru literárneho textu:

- interpretácia básnického textu,
- interpretácia prozaického textu,
- interpretácia dramatického textu.

5. Druhy interpretácií podľa interpretačného cieľa, napr.:

- pragmatická,
- apelatívna,

- explikatívna,
- ilustratívna,
- populárno-náučná.

6. Druhy interpretácií podľa prítomnosti chýb v interpretácii:

- redukovaná,
- falošná,
- agresívna,
- zjednodušená,
- optimistická,
- preinterpretácia – pridávanie vlastností textu, ktoré nie sú zdôvodnené v jeho štruktúre,
- podinterpretácia – povrchný výklad textu, podexponovanie jeho vlastností.

7. Druhy interpretácií podľa stupňa komplexnosti:

- parciálna interpretácia – zameriava sa len na jeden aspekt literárneho textu, napr. žánrový, tematický, lingvistický,
- komplexná interpretácia – mapuje všetky prístupné aspekty interpretačného procesu.

Kategorizácia, ktorú načrtáva A. Popovič, vypovedá o nevyhnutnosti prekladateľovej schopnosti interpretovať text. Poukazuje na niekoľko aspektov. Do popredia nevystupuje len jej interdisciplinárny rozmer pod vplyvom jednotlivých vedných odborov, ale zaujímavý je aj autorov pohľad na ciele interpretácie, ako aj na typy príjemcu textu, ktorí ho recipujú a interpretujú v príslušnom kontexte. Poukazuje tiež na konzekvencie neadekvátnych interpretačných postupov, ktorých výsledkom môže byť nekvalitný preklad, a to nielen v rovine sémantickej. Z Popovičovej kategorizácie môžeme usudzovať, že na rozdiel od čitateľa, ktorý svoje interpretačné stanovisko modeluje na základe horizontu očakávania a v súlade s ním si z diela vyberá (podľa neho) dominantnú zložku diela, prekladateľ si musí interpretačné stanovisko regulovať a určovať ho vedome, v medziach prekladaného diela. Popovičov prehľad interpretačnej radiácie môže pre tieto účely slúžiť ako vhodný referenčný rámec.

Z dôvodu rozsiahlosti tém *interpretácie* a *interpretácie v preklade* vyberáme len niekoľko zaujímavých názorov a súvisiacich exemplifikácií, pretože vzťahu *interpretácia* ↔ *preklad* by bolo možné venovať samostatnú rozsiahlu vedeckú štúdiu. J. Vilikovský (1984, s. 102) chápe interpretáciu ako súbor postupov, ktoré pomáhajú odhaľovať významový invariant pôvodného textu. Po primárnej recepcii, či zároveň s ňou, začína proces analýzy.

Prekladateľ vyhodnocuje text, hľadá základnú myšlienku, sleduje vytváranie umeleckých obrazov, a to, ako sa odráža v jazyku. Autor prirovnáva interpretačnú fázu prekladu k čitateľskej autopsii. Prekladateľovi slúžia ako referenčný zdroj literárnohistorické a kritické práce, ktoré pomáhajú verifikovať vlastné poznanie, osvetľovať generačné a žánrové súvislosti, ozrejmujú dobové narážky a súvislosti, spresňujú obraz reality, ktoré dielo odráža; komentáre a textová kritika odhaľujú súvislosti jazykové a textologické. Niekedy je potrebná, alebo aspoň osožná, znalosť autorovho života, inokedy sú cenné jeho výroky o zásadách, ktorými sa dal pri tvorbe viesť. Prekladateľ odhaľuje ideové a štruktúrne prvky umeleckého diela a zložité väzby medzi nimi, pričom jeho úlohou je odhaliť tieto jednotiace prvky a dokázať s nimi pracovať v poslednej fáze prekladového procesu – počas reprodukcie. Význam schopnosti prekladateľa adekvátne pôvodné dielo interpretovať je rovnako dôležitou fázou prekladu ako jeho reprodukcia, pretože preklad redukuje významovú potencialitu pôvodného umeleckého diela. Oproti originálu ju neraz odráža len selektívne a parciálne, čo sa prirodzene deje ako dôsledok interpretácie a reprodukcie. Podľa autora kvalitná interpretácia v nemalej miere rozhoduje o kvalite prekladu. Zdôrazňuje, že prekladateľská interpretácia nielenže nie je skresľovaním zmyslu pôvodného diela, ale niekedy ho môže zvýrazniť alebo celkom odkryť. V tomto bode nachádzame u J. Vilikovského zhodu s Popovičovou víziou chýb v interpretácii, ktorých dôsledkom môže byť redukovaná, falošná, agresívna, zjednodušená alebo optimistická interpretácia, prípadne môžu nastať ďalšie dva javy, a to preinterpretácia a podinterpretácia. V prvom prípade sa môže prekladateľovi stať, že do textu pridáva vlastnosti, ktoré nie sú v jeho štruktúre odôvodnené a opodstatnené. Naopak, povrchný výklad textu, ako aj podexponovanie jeho vlastností môžu spôsobiť jeho podinterpretovanie. J. Vilikovský upozorňuje aj na dynamický a dvojstranný charakter interpretačného procesu. Originál síce predstavuje východiskový bod, avšak toto východisko je podmienené historicky aj individuálne. Naproti tejto východiskovej situácii stojí preberajúca kultúra, ktorá nie je statická. Vyvíja sa a to je predpokladom, že sa budú meniť tak vlastnosti, ako aj výsledky prekladateľskej interpretácie, pretože každý prekladateľov prístup k originálnemu dielu je novou reakciou a hodnoty, ktoré dielo obsahuje, vníma prekladateľ nanovo a v kontexte svojej doby. Tým vytvára styčné body diela so súčasnosťou (1984, s. 102).

Ak hovoríme o vzťahu interpretácie a prekladu, je nevyhnutné doplniť, že viacerí prekladatelia, teoretici či kritici prekladu poukazujú na ešte užší vzťah medzi *interpretáciou a prekladateľskou koncepciou*. Tento vzťah je chápaný ako priamo závislý. B. Hochel v publikácii *Preklad ako komunikácia* rozlišuje termíny *prekladová interpretácia*

a *interpretácia prekladu*. Kým cieľom prekladovej interpretácie ako fázy prekladateľského procesu je odhaliť všetky textovo a kontextovo fixované významy, cieľom interpretácie prekladu je posúdiť, hodnotiť preklad, jeho koncepciu a adekvátnosť reprodukcie (1990, s. 50–51). M. Andričík zase priamo poukazuje na zasahovanie interpretácie do prekladateľskej koncepcie nasledujúcim príkladom: „Shakespearov sonet sa tak stáva akousi križovatkou významov, na ktorej prekladateľ často bezradne stojí a nevie, ktorému má dať prednosť. Tak napríklad výraz *love* v období renesancie mal širší význam ako dnes: okrem súčasného dominantného významu *láska* zahŕňal aj to, čo by sme dnes v angličtine označili výrazom *affection – náklonnosť, priateľstvo*. To podľa nášho názoru výrazným spôsobom ovplyvňuje interpretáciu a môže dokonca zasiahnuť až do prekladateľskej koncepcie“ (2013, s. 16). Podnetné je aj Andričíkovo chápanie originálu a prekladu v kontexte Rakúskej teórie²¹: „Vo vzťahu k látkovej skutočnosti [...] je prístup pôvodného autora a prekladateľa rozdielny. Kým pôvodný autor postupuje od látky k téme, prekladateľ najprv v interpretačnej fáze prekladu smeruje od témy k látke (ktorú si na základe svojej predstavivosti rekonštruuje) a znova ju v reprodukčnej fáze tematizuje. Inak povedané, kým pôvodný autor sa vo svojej produkčnej aktivite spolieha najmä na pamäť, resp. na imagináciu, obrazotvornosť, u prekladateľa hrá dôležitú úlohu v interpretačnej fáze prekladu predstavivosť v zmysle schopnosti predstaviť si konkrétnu tematickú situáciu. Bez jej uplatnenia sa preklad stáva mechanickým aktom, ktorý je automatickým nahrádzaním jedného označujúceho druhým označujúcim bez sprostredkujúcej – a objasňujúcej – funkcie označovaného“ (Andričík, 2013, s. 61). Autor teda zdôrazňuje rozdiel medzi interpretačným východiskom autora a interpretačným stanoviskom prekladateľa. Sú diferencované, pretože na rozdiel od autora, ktorý pri tvorbe uplatňuje imagináciu, prekladateľ postupuje zámerne a úmyselne, uplatňuje teda interpretačnú kompetenciu. M. Andričík na tento kontrast poukazuje skrz intuíciu: „Pokiaľ ide o osobnostné predpoklady, u pôvodného autora okrem nevyhnutného talentu (či už ide o autorský typ *poeta natus* alebo *poeta doctus*) a predpokladanej vôle spredmetniť tento talent sa v jeho diele odráža jeho skúsenostný komplex vrátane vzdelania. Rovnako je to u prekladateľa, ten však skúsenostný komplex, vzdelanie či kultúrny rozhl'ad využíva intenzívnejšie, čo je dané najmä interpretačnou povahou prvej fázy jeho práce. Kým autor môže uplatniť pri písaní intuíciu alebo obmedziť logickú kontrolu v prospech asociatívneho písania, zveličene povedané, nemusí vedieť, čo robí, prekladateľ si to dovoliť nemôže“ (2013, s. 60).

²¹ Ide rovnako o empirickú aj arteficiálnu skutočnosť. Autor odkazuje na dielo S. Rakúsa *Poetika prozaického textu: Látka, téma, problém, tvar*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1995.

Pre skompletizovanie názorov na interpretáciu a preklad, interpretáciu a prekladateľskú koncepciu, ako aj na rozdiel medzi vzťahom k interpretácii zo strany autora a zo strany prekladateľa nám slúži pohľad na rozdiel medzi vzťahom k interpretácii z pozície prekladateľa a z pozície čitateľa. Za výstižnú považujeme mienku J. Levého, ktorý hovorí o význame interpretačného stanoviska. To má byť oporným bodom prekladateľskej koncepcie. Prekladateľ, na rozdiel od bežného čitateľa, ktorý si v diele intuitívne vyberá najintenzívnejšie zložky, si má vedome stanoviť svoje interpretačné stanovisko a zväčša vie, čo chce svojím prekladom čitateľovi povedať. Ak má byť prekladateľova interpretácia správna, jej východiskom majú byť najpodstatnejšie rysy diela a cieľom jeho prekladu majú byť objektívne hodnoty prekladaného diela (1983, s. 59–61).

Interpretačná fáza ako súčasť procesu prekladania je skutočne zásadnou etapou prekladateľskej práce a treba jej venovať dostatočnú pozornosť. Schopnosť prekladateľa náležite interpretovať text súvisí omnoho viac s vedomou kogníciou, než s intuíciou. Ak si uvedomíme zložitosť interpretácie a jej význam v prekladovom procese, vymedzenie interpretačnej kompetencie ako samostatnej prekladateľskej zručnosti potrebnej pri prekladovom procese za účelom vytvorenia kvalitného translátu nás neprekvapí. Naopak, požiadavku na interpretačnú kompetenciu prekladateľa len potvrdzuje.

K interpretačnej kompetencii prekladateľa sa explicitne vyjadruje E. Gromová (2009, s. 43). Okrem vlastného modelu translátorskej kompetencie, ktorú rozdeľuje na päť subkompetencií (lingvistickú, sociolingvistickú, diskurzívnu, interkultúrnu a strategickú)²², sa odvoláva na skúsenostný komplex prekladateľa. Práve s ním súvisia inferenčné schopnosti prekladateľa, čo je podľa autorky interpretačná kompetencia a kompetencia textotvorby. Definuje ju ako „schopnosť pochopiť, dekodovať, východiskový text“ (2009, s. 43). Autorka ďalej konkretizuje: „Pod interpretačnou kompetenciou v zmysle textovej lingvistiky chápeme popri interpretačnej kompetencii prirodzenej, automatickej, neuvedomelej hlavne interpretačnú kompetenciu reflexívnu, teda schopnosť vedomej interpretácie, pri ktorej sa menej zrozumiteľné stáva zrozumiteľným“ (2009, s. 43). Tomuto výkladu interpretačnej kompetencie však predchádza viacero skorších autorkiných štúdií, v ktorých sa venuje problematike interpretácie v preklade. V publikácii *Teória a didaktika prekladu* sa podrobne venuje témam, akými sú interpretácia literárneho textu a jej miesto v procese prekladu, interpretačná koncepcia, typy interpretácie v preklade či interpretácia ako metóda v didaktike prekladu (2003, s. 75–128). Sleduje názory zahraničných aj slovenských translátológov, ktoré

²² Model kompetencií a ich definície podľa E. Gromovej uvádzame v kapitole *Jestvujúce modely kompetencií*.

sumarizuje predovšetkým do dvoch celkov, ktoré podľa nás autorku viedli stanoveniu samostatnej interpretačnej kompetencie i k jej definovaniu. Za Gromovej prvé východisko považujeme stotožnenie sa s typmi interpretácie v teórii prekladu, pričom ako teoretická báza jej slúžia stanoviská J. Levého a B. Hochela. Citát uvádzame v plnom znení, aby sme v Gromovej uvažovaní akcentovali reflexiu názorov oboch autorov: „V interpretačných výskumoch sa v teórii prekladu uvažovalo o rozličných kritériách. V súčasnosti sa bádateľské úsilie zhoduje na dvoch základných typoch interpretácie na prekladateľské účely, o prekladovej interpretácii a interpretácii prekladu (Hochel, 1990). V prekladovej interpretácii ide o zohľadňovanie invariantných hodnôt originálu z pohľadu prekladového subjektu, ale súčasne o uplatnenie tohto pohľadu s videním možnosti prekladu v cieľovom jazyku. V prekladovej interpretácii sa sleduje prístupový výber možností pre preklad v rámci interpretačného rozptylu na úrovni vzťahov významového invariantu a variantových možností. V krajných póloch interpretačného rozptylu je žiaduce rešpektovať významový invariant textu, pretože «posuny v chápaní sú možné len v medziach daných reálnym a potencionálnym obsahom diela» (Levý, 1983, s. 63). Tento typ interpretácie je súčasťou translačného procesu a vedie k pochopeniu východiskového textu v prípravnej fáze na preklad. Rozdielnu funkciu plní interpretácia prekladu, t.j. produkt prekladateľovej autorskej činnosti. Cieľom je posúdiť, hodnotiť preklad, jeho koncepciu a primeranosť reprodukcie. Tu do interpretačného procesu vstupuje aj iný činiteľ. Je to činiteľ komparácie, porovnávanie prekladu s originálom, alebo viacerých prekladov jedného diela a v rámci jednej literárnej kultúry, ktoré vznikli v rôznych časových obdobiach (sériové preklady) či prekladu toho istého diela do viacerých literárnych kultúr. V týchto porovnávací-vzťahových interpretáciách možno precizovať význam a hodnotu literárneho diela, a to oboma smermi – smerom k originálu i smerom k prekladu“ (s. 75–128). Druhým autorkiným východiskom by mohla byť pozícia interpretácie ako metódy v didaktike prekladu. Považuje za nevyhnutné naučiť sa, ako má prekladateľ dielo interpretovať, podobne ako M. Andričík, ktorý interpretáciu zo strany prekladateľa chápe ako kognitívnu súčasť prekladového procesu. E. Gromová primerane k cieľu svojej publikácie, v ktorej sa danej téme venuje, zaraďuje súhrn operácií a pochodov, smerujúcich k poučenej, nie k intuitívnej interpretácii, do prípravy budúceho prekladateľa: „[...] z implicitnej interpretácie a generovania koncepčného jadra diela sa stáva explicitná interpretácia buď v ústnej alebo písomnej forme. Takouto explicitnou «účelovou» interpretáciou sa pri literárnom čítaní u študentov prekladu prehĺbi recepčné chápanie textu, diela, sformuje sa «vzorový» návod na ich vlastný pokus o interpretáciu, upevní sa ich vlastná *čitateľská interpretačná kompetencia*, prehĺbi sa poznávanie a poznanie

literárneho diela a celková kultivovanosť v profesijnej prekladateľskej orientácii. Pochopiteľne, že sa to spätne prejaví na úrovni ich literárneho čítania. Pri čítaní za účelom prekladu ide podobne o prehĺbenie recepcie študentov. Dáva sa im vzorový návod na ich vlastný pokus o interpretáciu originálu. Takto sa zvyšuje ich *prekladateľská interpretačná kompetencia*, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou prekladateľskej kompetencie. Tá sa upevňuje aj interpretáciou už publikovaných prekladov na pozadí originálu. Oba druhy interpretácie – prekladová interpretácia originálu i interpretácia prekladu posilňujú prekladateľskú kompetenciu. Interpretáčne porovnávanie literárneho textu (diela) je súčasne aj didaktickou motiváciou pre didaktické činnosti vo vyučovacom procese“ (2003, s. 82–83). Na základe syntézy názorov vybraných translatológov a nepochybne aj praxeológie prekladu považuje E. Gromová interpretačnú kompetenciu za jednu zo súboru kompetencií, potrebných pre realizáciu kvalitného transferu. Toto stanovisko demonštruje aj v najnovšej štúdií, kde spolu s D. Müglou potvrdzujú význam interpretačnej kompetencie pre dnešného prekladateľa negovaním exkluzivity interpretačnej kompetencie pre oblasť umeleckého prekladu: „Interpetačná kompetencia rozhodne nepatrí len k doménam umeleckého textu, ale tvorí nevyhnutnú súčasť prekladateľského procesu a prelína sa so všetkými žánrami. Reflexívnou interpretáciou sa vlastne vytvára «text o texte», teda druhotný text, ktorý sa potom materializuje výrazovými prostriedkami cieľového jazyka“ (2018, s. 22–23).

Iná slovenská translatologička, A. Huťková v chápaní interpretačnej kompetencie prekladateľa vychádza z názorov J. Dolníka a E. Bajzíkovej, preto ich predstavíme ako prvé. Autorská dvojica zastáva presvedčenie, že „prirodzená interpretácia sa nemá chápať ako aktivita, zámerná činnosť, lež ako nevedomovaný, nezámerný, automatizovaný proces. Reflexívna je už zámernou, uvedomovanou jazykovou činnosťou, ktorou sa produkuje nový text, text nad pôvodným textom. Celkove sa dá povedať, že kým prirodzená interpretácia je súčasťou jazykového správania, reflexívna interpretácia je prejavom jazykovej činnosti“ (Dolník – Bajzík, 1998, s. 101). Autori však neohraničujú pôsobnosť interpretačnej kompetencie na oblasť translatológie, konkrétne na prekladový proces, ale rozširujú ju na jej pôsobenie v jazyku: „Interpetačná kompetencia je schopnosť používateľa jazyka usúvzťažniť štruktúru jazykových výrazov tvoriacich text so štruktúrou jeho znalostí relevantných pre porozumenie textu“ (Dolník – Bajzík, 1998, s. 107). Na základe rešeršných postupov sme dospeli k zisteniu, že tento výklad princípu interpretačnej kompetencie sa v slovenskom translatologickom kontexte presadil a jeho etablovanie je viditeľné v nespočetnom množstve štúdií, kde slúži ako východisko pre vysvetlenie interpretácie, ako aj ďalšej práce s textom. S názormi J. Dolníka a E. Bajzíkovej sa stotožňuje aj A. Huťková. Dodáva, že obe

interpretačné kompetencie zahŕňajú obsahový, aj zmyslový (pragmatický) komponent. Zdôrazňuje, že interpretačná kompetencia je individuálna a závisí od textových a mimotextových znalostí interpreta. Okrem samotnej interpretačnej kompetencie prekladateľa sa autorka venuje významu interpretácie v preklade rozsiahlejšie a pracuje s teóriami A. Popoviča, J. Košku alebo B. Hochela, ako aj s koncepciami vybraných zahraničných translatológov (Huťková, 2003, s. 37–47).

L. Šimon hovorí v súvisi s prekladovým procesom o schopnosti hermeneutického postupu. Myslí tým „schopnosť chápať konkrétne významy pomocou všeobecných (kontextuálnych) daností, a tie opäť aplikovať na pomenovania konkrétností. Hermeneutickým «kruhom» sa vlastne kopíruje proces prekladania a len týmto postupom môžeme dôjsť k platnejšiemu výsledku. [...] Formulácia v cieľovom jazyku má v podstate hermeneutický (interpretačný) charakter vyznačujúci sa nachádzaním prekladateľských riešení, ku ktorým dochádzame po zvážení rôznych aspektov východiskového i cieľového textu“ (2004, s. 18–20). Autor teda u prekladateľa považuje za dôležité, aby disponoval znalosťami z umenia a teórie interpretácie textov a ovládal metódu odhaľovania skrytého zmyslu textu.

Napriek tomu, že J. Rakšányiová venuje prekladateľským kompetenciám značnú pozornosť, interpretačnú kompetenciu vo svojom modeli kompetencií neudáva. O interpretácii sa vyjadruje ako o metóde a uvádza ju medzi nevyhnutnosťami pre prekladateľskú profesiu. Podľa autorky by mal mať prekladateľ „istotu v metódach prekladateľskej práce (interpretácii, reprodukcii a produkcii textu)“ (2005, s. 46).

Z. Kraviarová prekladateľské kompetencie nedefinuje priamo, ale sumarizuje požiadavky na súčasnú profesiu prekladateľa. Pokiaľ ide o interpretačnú kompetenciu, vidíme prienik s autorkiným návrhom integrovať do výučby prekladu „reflexívnu interpretáciu odborného textu a jeho prekladovú analýzu, keďže jedine dokonalé pochopenie textu vo východiskovom jazyku sa môže stať východiskom pre adekvátny preklad. Je potrebné študentov upozorňovať na to, že tradičné prístupy k procesu prekladu, hoci boli vytvorené pre potreby umeleckého prekladu, je nutné aplikovať aj na odborný text“ (2013, s. 30).

Interpretačnej kompetencii, resp. schopnosti prekladateľa interpretovať text sa v translatológii opodstatnene dlhodobo venuje značná pozornosť. Aktuálne či aktualizované názory na túto schopnosť poukazujú na vybočenie z jej primárneho zaradenia do domény umeleckého prekladu a požaduje sa aj pri prekladaní odborných textov. A samozrejme, jej platnosť sa potvrdzuje ďaleko za hranicami translatológie, pretože priamo súvisí s používaním jazyka, a teda so všetkými doménami, kde je interpretácia nevyhnutná. K prezentovaným

názorom na interpretáciu v prekladovom procese pripájame ešte dva, ktoré síce v tomto smere nehovoria o kompetencii, ale rovnako potvrdzujú jej význam. F. Miko uvažuje o preklade ako o umení nasledovne: „Umenie prekladu je potom predovšetkým umením interpretácie. Schopnosť rešpektovať cieľový jazyk je isto veľmi dôležitá, no ak sa na ňu pozeráme z hľadiska preložiteľnosti, jej dôležitosť sa vyjavuje iba dodatočne“ (2011, s. 46). A napokon nemožno nespomenúť názor D. Ďurišina, ktorým uzatvoríme prierez najznámejších a z rozličných hľadísk i najvýznamnejších názorov slovenských translatológov na schopnosť prekladateľa interpretovať text. Autor hovorí o recepčnej schopnosti prekladateľa a upozorňuje na náročnosť recepcie originálu, teda i jeho interpretácie, keďže „prekladateľ nemusí postihnúť pri dešifrovaní predlohy všetky danosti, ktoré ona obsahuje“ (1999, s. 23).

Význam interpretačnej kompetencie chceme doložiť aj ukázkami z *Revue svetovej literatúry*, teda príkladmi z prekladovej praxe. Periodikum prináša kvantum recenzných príspevkov, v ktorých sa recenzenti vyjadrujú k interpretačnej kompetencii alebo naopak, k nekompetentnosti prekladateľa. Keďže kvalitný preklad podstatne závisí od náležitej interpretácie, je prirodzené, že recenzenti sa na tento aspekt prekladu zameriavajú. Prvou ukázkou recenzného príspevku je hodnotenie R. Bojničanovej. Autorkina recenzia je pre kritiku prekladu mimoriadne prínosná a možno ju bez váhania zaradiť k najkvalitnejším hodnoteniam prekladu, s akými sme sa pri ich analýze stretli. Publikovaná recenzia je zacielená na výber i preklad poézie J. R. Jiméneza. Autorka celú svoju výpoveď vsádza do kontextu posledného desaťročia, v ktorom vznikli preklady zo španielskej literatúry. Okrem už vydaných Jiménezových prekladov hodnotí aj prekladateľov skúsenostný komplex, poukazujúc na jeho doterajšiu literárno-vedeckú aj teoretickú i praktickú prekladateľskú činnosť. Vybranou časťou recenzie chceme demonštrovať to, akým spôsobom sa autorke v hodnotení prekladu, ako aj jeho koncepcie, podarilo prirodzene skĺbiť pohľad na jazykovú a interpretačnú kompetenciu prekladateľa: „Táto koncepcia moderného umenia, cez ktorú L. Franek interpretuje Jiménezovu poéziu, je bližšie vysvetlená v časti Doslovu na strane 111. Prekladateľ preto nelipol na striktnom veršotepeckom preklade, ale išlo mu o zachytenie myšlienky v súlade s hudobnosťou verša [...]. Ďalšou prioritou prekladateľa bola presnosť slova. Nie náhodou si na pomenovanie celého výberu zvolil názov básne Básnik a slovo, ktorú možno chápať ako významovú os celého výberu. O presnosť slova, o «nahotu», teda «čistotu» poézie šlo básnikovi, keď sa zbavil všetkých nepotrebných a nenávidených rôb, a o ňu sa usiloval aj prekladateľ. Súlad medzi prekladateľom, básnikom a slovom sa zvlášť prejavil vo významovo význačných veršoch [...]“ (2016, s. 146). Toto súčasné pozorovanie dvoch prekladateľských kompetencií potvrdzuje naše východisko, že model kompetencií je

funkčný vo vzťahu k prekladovej kritike najmä vtedy, ak jednotlivé kompetencie tvoria organický celok a prekladateľ ich usúvzťažňuje.

Interpretačnú kompetenciu si všíma aj autorka E. Kenderessy v recenzii diela M. Eminesca *Kridla z vosku*: „Preklad dopĺňajú poznámky prekladateľky, kalendárium Eminescovho života a diela a záver. Vajdová v závere, treba dodať že prvom a jedinom svojho druhu, opisuje množstvo relevantných literárno-historických, literárno-teoretických i spoločenských problémov, ktoré sa spájajú s autorovou tvorbou. Neobchádza ani problematiku spomínaného kriticizmu voči Eminescovej tvorbe. V poznámkach považovala autorka za potrebné vysvetliť významy niektorých básní alebo symbolov, no podotýkam, že v niektorých prípadoch jej snaha pomôcť čitateľovi s ich dešifrovaním vyznieva prehnane“ (2008, s. 126).

V oboch ukázkach z recenzenského hodnotenia sa autorky k interpretačnej kompetencii prekladateľov vyjadrujú pozitívne. V druhom prípade dokonca akoby vysoký stupeň prekladateľkinej interpretačnej kompetencie prekážal a recenzentka vyjadruje pochybnosti voči preinterpretovaniu. Ak budeme tento druh interpretácie spolu s A. Popovičom chápať ako interpretáciu s určitým cieľom, môžeme ju klasifikovať ako pragmatickú a explikatívnu. Ak si ako východiskové kritérium zvolíme typ príjemcu, ide o literárnovednú (najmä literárnoteoretickú a literárnohistorickú) interpretáciu, ako aj o interpretáciu literárno-vzdelávaciu. Jednoznačne sa však prikloniť k názoru recenzentky alebo k postupu prekladateľky nie je jednoduché a možno ani žiaduce. Obe sú výbornými znalkyňami rumunskej literatúry i kultúry, preto je ich východisková pozícia vo vzťahu k Eminescovej tvorbe porovnateľná, minimálne za predpokladu, že obe chápeme ako poučené čitateľky. Vo vzťahu k príjemcovi prekladu však nezaujali rovnaké stanovisko. Za prekladateľkiným úsilím možno vidieť snahu o sprístupnenie textu čitateľovi v maximálnej miere. Toto úsilie o vyťaženie textu recenzentka už natoľko neocceňuje. Dôvodom prekladateľkinho postupu môže byť zameranie prekladu na čitateľa v duchu Hrdličkovej vízie tohto javu, ktorý hovorí, že okrem globálneho zamerania umeleckého prekladu na čitateľa sa vo vede o preklade uvažuje aj o jeho parciálnych spôsoboch. Tie sa v rozličnom počte a v rozličnej miere uplatňujú v komplexnej orientácii prekladu na čitateľa. Ide o orientáciu prekladu na čitateľa na ideovej, jazykovej, žánrovej, priestorovej a časovej osi, ako aj o zameranie podľa veku čitateľa (2014, s. 33–34). Aj napriek prípadným výhradám k orientácii prekladu na čitateľa v prípade druhej ukážky z recenzie, nemožno prekladateľke uprieť, že preukazuje nielen vysokú úroveň interpretačnej kompetencie, ale v úzkej

nadväznosti aj úroveň kultúrnej kompetencie, v nemalej miere podporených kompetenciou rešeršnou, ktorá bude predmetom nášho záujmu v nasledujúcej kapitole.

Stat' venovanú interpretačnej kompetencii prekladateľa uzavrieme sumárom najdôležitejších charakteristík, ktoré ju determinujú:

- ide o súbor postupov, ktoré pomáhajú prekladateľovi odhaľovať významový invariant pôvodného textu a odhaliť všetky textovo a kontextovo fixované významy,
- jej uplatňovanie predstavuje pre prekladateľa kognitívny, nie intuitívny alebo imaginatívny proces,
- umožňuje prekladateľovi uvedomiť si, že interpretačné východisko autora a interpretačné stanovisko prekladateľa nie sú totožné,
- nepatrí k doménam umeleckého textu, ale tvorí nevyhnutnú súčasť každého prekladateľského procesu a prelína sa so všetkými žánrami,
- je individuálna a závisí od textových a mimotextových znalostí interpreta, ktorý nemusí dešifrovať všetky danosti predlohy,
- umožňuje chápať konkrétne významy pomocou kontextových daností a tie opäť aplikovať na pomenovania konkrétností.

Okrem uvedených charakteristík, ktoré recenzenti v súvislosti s interpretačnou kompetenciou uvádzali ako najfrekvencovanejšie, považujeme za potrebné zdôrazniť aj jednu z charakteristík, ktorú sme spozorovali zvlášť pri výskume jej praktického uplatňovania a jej sledovania zo strany recenzentov. Ide o jej komplementárnu povahu či priam kompatibilitu, a to najmä s jazykovou a kultúrnou kompetenciou prekladateľa.